

Георгій ФІЛІПЧУК,
академік НАПНУ,
заступник голови ВУТ “Просвіта”
ім. Т. Г. Шевченка

Просвітник, спраглий до Волі

Коли виникає внутрішня чи суспільна потреба публічно висловитися про людину, яку добре знали, з якою СПІЛКУВАЛИСЯ, творили, мріяли, дискутували і сперечалися, солідаризувалися і просто жили, то за нею приходять якесь Гайдеггерівська тривога, що виникає з напруженості між тобою і тим, про кого наслідком висловитися.

Адже усвідомлюєш, що залишишся тільки з прагненням дістатися до його “істинності”, яка знаходиться там, за обріями, які є недосяжними.

Такий стан мене супроводжував, коли вирішив оприлюднити певні згадки про достатньо помітну особистість передусім в українському соціокультурному просторі. Говорити, а тим паче писати про Олександра Пономаріва доволі відповідально, зважаючи на багатогранність його світопочувань і діянь. Знадобиться значна синергія багатьох, щоби висвітлити життєтворчість і активну громадську діяльність патріарха національного просвітництва, захисника і творця рідного Слова, талановитого педагога і громадянина. Тому торкатимуся сторін, які впливали на суспільну думку, формували ціннісні орієнтири, особливо молоді. Це буде суто суб’єктивне бачення та сприйняття сенсів і практичних доробків, з якими він представ “перед лицем неprisутнього Бога”.

І хоча кожен із нас має право на “свою правду”, мушу привернути увагу до загальної етичної проблеми, яка стосується нині сучасних. Вона нагадує в цьому розкуйовдженому світі про зростаючу грізну небезпеку для людини, народу, світової спільноти — спокуситися на летаргійний стан, сонливість буття і забуття. Чітко мусимо триматися за код особистості і національної пам’яті, зберігати тяглість у взаєминах з ближнім, родом і своїм народом, бо саме в ній міститься архетип буття (за Шевченком) для “мертвих, живих і ненароджених”. Ось чому варто повертатися час від часу до постатей, які привнесли в наше життя не взірці вдоволеного, але марнотного існування, а справжній експансивний рух до правди, гідності, волі, звятяг і перемоги.

Відколи знаю Олександра Пономаріва, коловерт його буднів нуртувала саме в цих значимих реперних символах. Саме вони зіткали для нього нішу мислиневої, почуттєвої, громадянської і національної свободи. Хоча заради істини мушу стверджувати, що він не міг і не прагнув до якоїсь ефемерної абсолютної волі від усякого сенсу, що означало б для нього порожнечу, безмовність, безпам’ятство, безцільність. Обов’язок служіння *українській справі* спрямали час, мрію, працю, емоцію у певне світоглядне і творче річище. Він нею і для неї жив, що видавалося помітним навіть тоді, коли поринав у світ інших культур, літератур.

Справді, прекрасні переклади видатного грецького поета Діонісія Соломоса (1798-1857) також народжувалися неспроста. Не лише досконалі форми змушували Олександра Даниловича, читаючи, аналізуючи, осмис-

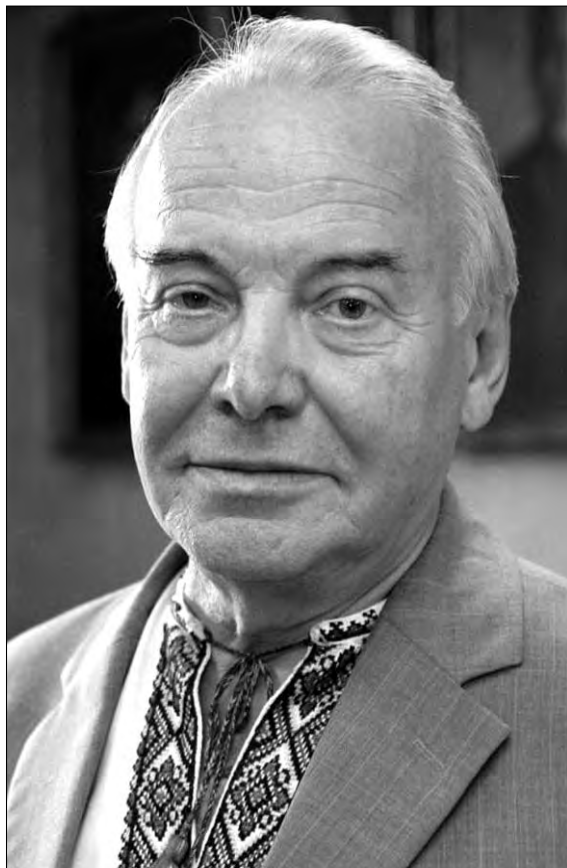
люючи, трактувати творчість цієї знакової особистості. У життєтворчості Соломоса були закладені ті ціннісні виміри, що завжди були співзвучними й суголосними його душевному стану. Грецький просвітник, поет і прозаїк, отримавши блискучу освіту в Італії, володів розмаїтими достоїнствами, які привертати увагу багатьох дослідників, критиків, представників мистецько-літературних кіл. Проте в зазначеному антологічному збірнику акценти розставляються таким чином, що весь час нагадують сучасникам про сутність днів і дінь сьогоднішніх. Гадаю, що актуалізація творчості Соломоса не була випадковістю, оскільки із озвучених тем, здається, була зіткана вся життєва дорога О. Пономаріва. Очевидно, тим він і цікавий, що стиль його професійної, педагогічної, художньої творчості чи громадської діяльності був просякнутий безперервними “примірками” до “своїх” соціокультурних, політичних реалій і злободенностей. Скажу так — він був майстром перекладу на сучасну громадянську матрицю української нації, оскільки відшукував ті значущі високохудожні контенти, які містилися близькі для нашого буття сенси. Тому добре розумію мотиваційну налаштованість Олександра Даниловича на “переклад”, зокрема цього літературного аристократа, фундатора новогрецької мови, який не лише талантом, але й передусім своєю патріотичністю, народністю, громадянською відвагою заслужив повагу свого народу, шанобливе ставлення “інших” до сформованих ним ідеалів. Воля для рідного народу, свобода й незалежність батьківщини, непримирненість до ворогів і зайд, що посягли на суверенність прав і національне самовираження людини — все це священні символи, які були стрижневими основами для його творчості й боротьби, природно впліталися в канву життєвих позицій і установок нашого вдумливого просвітителя і навчителя — невтомного борця за ствердження української мови, духовного і державного суверенітету українства. Кажу про це, не опираючись на припущення і домисли, а знаючи цього справжнього національного будителя по багаторічній роботі в Центральному правлінні ВУТ “Просвіта” імені Тараса Шевченка, де він жив і творив, безкомпромісно боровся і оберігав українське “Я”. Сповідував ідеї “Х Заповідів УНП” Миколи Міхновського, усвідомлюючи, що боротися слід проти чужоземців не тому, що вони чужоземці, а тому, що вони

визискувачі. А клич “Україна для українців!” завжди сприймався ним як громадянський обов’язок вигнання “звідусіль з України чужинців-гнобителів”. (Міхновський М. Х. *Заповіді УНП. Суспільно-політичні твори*. — К.: Смолоскип, 2015. — С.212.)

Як і його ідейний натхненник Міхновський, він був оборонцем українського Духу. Був непримиренним до зайд і поневолювачів, ренегатів, зрадників і перевертнів-відступників, що поганяють батьківську господо чужинською мовою і справою. Завжди пам’ятав, що *“боротьба культурна уважається так же відповідною, як і боротьба фізичною силою”*. (Міхновський М. *Самостійна Україна. Суспільно-політичні твори*. — К.: Смолоскип, 2015. — С.173.)

Саме таким одержимим і непоступливим щодо українськості сприймається професор Пономарів і на рівні просвітницької та громадсько-політичної діяльності, і в професійному середовищі, потужно впливаючи на зріст національної і державницької свідомості різних верств населення, особливо молоді, пам’ятаючи класичне педагогічне правило (за Дістервегом), що “ніхто не може дати іншого того, чого не має сам, так і не може розвивати, виховувати і навчати інших той, хто сам не є розвинутим, вихованим і освіченим... Будь сам вихований у широкому сенсі цього слова — тоді ти неодмінно станеш вихователем в істинному сенсі слова”.

Проте освіченість і вихованість ним сприймалися не як абстрактні ціннісні категорії, а такі, що опираються на глибинні витоки національної культури, історії і традиції, добре усвідомивши — оберіги нашої ідентичності вміщені в українській державності, рідномовності, націокультурності, родовідності пам’яті, віротрадиційності. Адже він вважав, що етнонеприйнятність, етнозбайдужість, колабораціонізм позбавляють суспільне буття нації продуктивності, державну політику цивілізаційності і конкурентоспроможності, народ — моральності і культуровідповідності, освіту і виховання — гуманності, правдивості і творчості. Такі народи, що не опираються на власну культуру, рідну мову, Фіхте називав мертвими. Тому

перекладаючи новогрецьку поезію Соломоса, Олександр Пономарів окреслив низку актуалітетів, які перегукувалися в спадку минулого, творчості сучасного, інноваційності і перспективі майбутнього. Ідеал боротьби за національну і політичну свободу грецького народу, що був лейтмотивом поезії відомого грецького пасіонарія, перегукувався з українською темою визвольних змагань різних історичних періодів. Був близьким для інших народів і тому натхненний твір “Гімн Волі”, перекладений і виданий французькою, італійською, англійською мовами, строфи якого пізніше (1864) стали національним славнем Греції, у перекладі Пономаріва прозвучав так: *“Пізнаю твій меч іскристий, / Що в борні нас окрилив. / Пізнаю твій зір вогнистий, / Що всю землю спопелив. / З грецьких ти кісток постала, / Невпокорена, свята. / Знов, як перше, мужня стала. / Слався, Воле золота !”* (Новогрецька література в українських перекладах. Антологія. Українські переклади. — К., 2004. — 344 с.)

Його симпатії до грецького поета формувалися не лише завдяки тому, що той став співцем національно-визвольної революції (1821-1829), але й з інших причин. Передовсім це торкалося мовотворчої проблеми, оскільки на відміну від багатьох діячів революції Соломос почав писати на живій народній мові, ставши творцем новогрецької мови (діалекти), що проклала свій складний шлях до істини, несучи в собі прадавні скарби історії, героїку народних пісень, ідеали і прагнення грецької свободи, людської волі. Безумовно, високість волелюбства єднала цих двох особистостей таких різночасових, різноплебних, різномовних, але надмір близьких за своїми поглядами на світ. Те, що перекладав, озвучував Пономарів, несло в собі певні сенси, які торкалися чутливих сторін життя людини, народу, держави. Безперечно, мірилом прискіпливо-

го вибору творів зарубіжних митців слугували ідеали великих українців. Завжди ця “примірка” здійснювалася через світосприйнятність борців і будівничих української нації — Шевченка, Франка, Зерова, Стуса, Симоненка, Олену Телігу, Олеся Ольжича, які слугували прикладом і праведним орієнтиром на шляху до визволення покріпаченого духу. Показово, що будь-яка дослідницька функція, зміст творчої спрямованості росли в ньому збирача і водночас захисника й одержимого просвітника ідеї, цінностей, знань національної культури. Народившись в Таганрозі, навчаючись у Києві, вшановуючи впродовж життя ідеали національно-визвольних змагань українців 1917-1921 рр., воїнів УПА, українських дисидентів, що боролися з диктаторськими режимами, він посправжньому стверджував ділами і словами свою відповідальність перед нацією в її боротьбі за незалежність і єдність України, закладену в поезії Павла Чубинського: *“Назовемся України / Вірними синами!”* (Чубинський П. *Ще не вмерла Україна / Мета*. — Львів, 1863. — С.271-272. Копія 1991 р. репринтного видання Львівського журналу “Мета” 1863 р., перша публікація вірша.)

Логічним є його звернення до поетичних рядків, що пробуджують жагу до волі, до визвольних рухів, які спричиняють утвердження справедливості на своїй землі. Український переклад вірша “Сила душі” К. Варналіса нагадує про незайману вірність ідеалам свободи, які сповідував пан Олександр у своїй життєтворчості:

На рідній, на своїй землі вони живуть рабами,
Не розуміють, що навік закуті ланцюгами.

Що з перших днів вони мерці в своєму животинні,
Бо народились мертвими у мертвій цій країні...

На клич Вітчизни оживуть, згадають давню славу,

Мерці воскреснуть, щоб *іти в бій за Велику справу*.

(Новогрецька література в українських перекладах. Антологія. Українські переклади. — К., 2004. — 344 с.)

Знайомство студентів, педагогів, викладачів, українського читача з Нобелівськими лауреатами є не просто даниною формальної шани видатним митцям, громадським діячам, почесним докторам Оксфорда і Кембриджа Й. Сеферису, О. Елітису. Професор і просвітянин Олександр Пономарів відшукував в їхніх творчих доробках ті раціональні зерна, закладені у високому штилі новогрецької поезії, які б торкалися і реалій українського світу, і почуттєвих, морально-етичних, громадянських характеристик “олюдненості” людини. Для нього випробовування, пригноблення інших народів були зрозумілими і близькими. Там він знаходив образи й аналогі долі свого народу, а тому солідаризувався з ними як побратим спраглий до волі, що попали в жорна безжальної машини знекорінення. Якимось в одній із них розмов ми згадували

Засідання Київської “Просвіти”

поезію і життя Григорія Тименка — блискучого молодого філософського поета, якого знищила комуністична імперія, коли йому було лише 24! Тоді, 1967 року двадцятидворічний юнак напише в розпачі і гордості, в надії і сподіванні слова, які, певен, залишаться кличем для нас, світлого буття людства: “Навіть мертві народи на кордон океанів вийшли / Байдужі до всього, але **не байдужі до волі**”. (Тименко Г. *На вулиці мертвого сонця: поезії*. — Чернівці: Букрек, 2015. — С. 79)

Тоді я не спробував сповна асоціювати цю річ із світопочуваннями Олександра Пономаріва. Але його неоправданий відхід, плін часу і безупинний пошук правдивості, щоб “глянути на себе”, зв’язує мене якимось невидимим етичним обов’язком об’єднувати через роки і ці дві національні творчо-громадянські постаті, і ті ціннісні величини, що нуртували в обох одночасно і різночасно. Вони кожен пройшли (недійшли) свій шлях, переживали власні відчуття об’єктивної данності, проте гуртує їх все ж спільний, значущий для обох знаменник — Воля України, усвідомлена синівська відповідальність, що “*Два шляхи є у нас на Україні — Один до волі, другий до ганьби*”. (Там само. — С. 45) Третього не дано. А тому не воліли ні для себе, ні для “інших”, щоб народи перетворювалися в збіговиська рабів, які безперестанно моляться власним катом. Національною, політичною, культурною, соціальною, особистісною свободою були просякнуті всі прижиттєві мрії, помисли і діяння, світопочування, поведінкові норми цього винятково шляхетного українського інтелігента. Знається, що він продовжував в усіх життєвоважливих сегментах суспільного буття утверджувати гасло, сформоване у свій час Юрієм Липою — “*Не можемо бути малими*”, надихаючи силою віри у велику українську перспективу навіть зневірених, ослаблених і розгублених, навчаючи орієнтуватися на власні сили згідно інтересів української нації. Причому його інтереси, сфери діяльності виходили далеко за межі професійного середовища, освіти, науки, журналістики, мовної політики. Він дуже аргументовано, переконливо, часом дуже імперативно висловлював свою точку зору стосовно державної політики, церкви, виборчих процесів, згубної для нації гуманітарної політики передусім в освітній галузі. До кінця свого життя був нетерпимим до колоніального за своїм характером українського правопису, світоглядної недолугості багатьох державних мужів, неспроможних усвідомити необхідність проведення системної українізації, був непримиреним опонентом до “своїх”, які часто свідомо прагнули монополізувати національну ідею, хоча, насправді, ніколи її не сповідували. Як педагог, учений, професор Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка, навчитель і наставник багатьох талановитих вітчизняних журналістів, один з очільників “Просвіти” він реально формував у доволі складній світоглядно-політичній ніші новий тип свідомого, патріотично налаштованого, громадянському відповідального молодого українця. Здається, Пономарів був одним із тих сучасних українських інтелігентів, який усвідомив філософію національної ідеї, викладеній Міхновським у “Самостійній Україні”,

що здобуття державності, її зміцнення і розвиток неможливе без інтелектуального, емоційного (революційного) впливу молодого покоління, пам’ятаючи уроки минулого, коли відірваність “*молodoї України*” від українства робила національний рух смішним і ганебним. Його заповітною метою, як найбільший дар для своєї держави, була освічена й патріотично вихована молодь.

Тому завжди гордився тим, що в передніх лавах сучасного просвітницького руху знаходилися особистості з такими поглядами: Анатолій Погрібний, Іван Драч, Віталій Дончик, Ярема Гоян, Олександр Пономарів..., мої земляки Михайло Івасюк, професори Тарас Кияк, Володимир Маслюченко, що чітко окреслили для себе ідеологічну, політичну парадигму, будучи переконаними державниками, соборниками, націонал-демократами (націоналістами), українцями за духом і сутністю. Пономарів поєднав кращі сторони тих громадсько-політичних та ідейних платформ, сформованих на протязі кінця XIX — початку XXI століть в Україні. Він увібрав у себе ідеї українотворення, що презентувалися і виразниками позитивістської орієнтації (М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський), й ідеологію інтегрального націоналізму (М. Міхновський, Д. Донцов, Ю. Липа), солідаризувався із світоглядними принципами Б. Грінченка, І. Нечуй-Левицького, О. Ольжича.

Його життєтворчість була яскравою і національно помітною, оскільки мав добре опертя, духовний стрижень для дійства, завжди послуговувався у громадських чи професійних справах національною ідеєю, стійкими фундаментальними українознавчими сутностями. Для лукавих, зманкуртілих і відкритих недругів, які безперестану нав’язують суспільству безплідні дискусії про “їхню” Україну, використовував

О. Пономарів з І. Драчем

свою “виховну” модель. Гостро відчувачи нестерпність життя з “такими”, не наvertsав їх (безнадійних!), не навертав їх (безнадежних!) на шлях істини, а безкомпромісно “втискував” кожного такого перевертня в праведне русло української історії, культури, віри, нагадуючи всім, що ми не той “народ, що *лише вміє падати*”. Високим моральним і громадянським ідеалом для його світобачення були такі світлі імена як Олександр Тихий, про якого дисидент Василь Овсієнко написав: “Його власні етичні норми були такими високими, що здавалися часом недосяжними для смертної людини”, а Левко Лук’яненко сказав: “Святий”. Для Олександра Пономаріва він був дороговказом і прикладом для наслідування в обстоюванні,

боротьбі за українське “Я”, за утвердження власної і національної гідності, самоідентичності. Коли розпочалася російська агресія, він із прикрістю і тривогою зазначав, що не втратили б ми (хай і тимчасово) свої землі (Крим і частину Донбасу), якби наша влада, наукова і педагогічна інтелігенція, культурні діячі, так мислили, виховували, оберігали національні цінності й прогнозували майбутнє як Тихий. Скромний Учитель з Донеччини, один із засновників Української Гельсінської Групи, ще в ті непрості радянські часи, задовго до проголошення незалежності України, застерігав від біди, яка обов’язко-

О. Пономарів з П. Мовчаном

во прийде, коли піддамося асиміляції, а то й допомагатимемо чужинцям-русифікаторам нищити власну рідну мову, культуру, українську традицію, зраджуючи свій народ. Вічна ганьба впаде на родини тих, хто це бачив, мовчав, плазував, змирився з дискримінаційним статусом української нації. У зверненні до редакції “Радянська освіта” 1972 року закликав перевести всі університети та інститути, технікуми, ПТУ, школи на викладання українською мовою і не допускати до вчительської професії тих, хто не шанує, не знає і не воліє знати української мови, культури. Ни-

чому на всіх перехрестях пропагувалось кремлівське гасло “Єдина країна — Единая страна”; чому нами правлять “різні російськомовні ложкіни і тарелкіни”; чому у більшості вишів України викладання, виховання, спілкування, відбувається російською мовою; чому владці, урядовці, чиновники на всіх рівнях продовжують ігнорувати Конституцію України, Ухвалу Конституційного Суду щодо укорінення статусу державної мови; чому так поблажливо ставимось до тих, хто безупинно переконує нас у тому, що двомовність в Україні — її багатство; чому покручі горезвісного “закону” Ківалова-Колісніченка навіть

після трагедії Майдану, російської агресії продовжували руйнувати українську націю, державу; чому на телеэкранах здійснюється калічення народу чужою мовою, особливо молоді, дітей; чому терпимо, щоби агресивна сусідня країна, попираючи суверенні права України, зухвало розпоряджалася якою мовою навчати наших дітей, примушуючи українців продовжувати молитися чужим богам. І таких “чому” можна називати безліч. Опоненти, відкриті і замасковані недруги позицію таку Пономаріва, його просвітянських побратимів називають антидемократичною, антигуманною, а їх самих — національними стурбованцями, нациками, лементуючи брехнею щодо порушень прав людини. Згадавши гостро аналітичний матеріал Д. Пиличука “Про дозу дьогтю в бочці меду” в “Слові Просвіти” за 2017 р., стверджую про абсолютну солідарність з умовиводами й оцінками Олександра Даниловича щодо дискримінаційності української культури і мови у своїй державі і поза її межами; про обов’язковість використання лише власного національного правопису, оголосивши загальний спротив колонізаторам-чужинцям та їх малоросійським посіпакам. Приклад, коли в часи війни, російської агресії середньорічний наклад україномовних видань складає в межах **30 відсотків** є згубним для нашої політичної і духовної суверенності. Адже в тій же федеративній, багатонаціональній Росії, що безперервно звинувачує Україну в “нацистській українізації”, сумарний річний наклад книг і часописів російською мовою — **98,2%**. Коли ж торкнутися національно-культурних прав українства в РФ, то нинішній стан характеризується повною “зачисткою” його національної ідентичності. Сумарний тираж книжкових видань українською мовою — **0,00004% !!!** При такому “культурному” імперіалізмі закономірністю є відсутність української школи, дошкільної установи, бібліотеки, журналу чи газети. Натомість українська (!?) влада в усі часи демонструвала свою запопадливу

лояльність до позерного “брата”, засвідчуючи “бездоганну” поведінку відповідно інтересів московської метрополії, впускаючи в суверенний інформаційний, культурно-освітній, гуманітарний простір України ідеологеми “русского мира”, знову в 2021 році дозволивши імпортувати літературу російського агресора. Маврацію Пономарів, коли разом з іншими застерігав, що подібне дійство призведе до біди, рано чи пізно здетонує агресію, війну, “захист” російськомовного елементу на теренах українських земель. Справді, важко повсюдно надіятися на високу свідомість українських громадян щодо збереження територіальної цілісності і суверенності України, коли, наприклад, у Криму державною мовою навчалися лише 0,2% дітей, поголовно російською здійснювалася дошкільна, позашкільна та університетська освіта, а єдиною малотиражною газетою була просвітянська “Кримська світлиця”. Сьогодні “злії люди” намагаються, посягаючи на вічні для українців національні цінності, переорієнтувати зuboжіле суспільство на економічну і соціальну сфери, годуючи вкотре обдурений народ “гастрономічними” ідеалами. Проте суть справи криється далеко не в тому, що хтось не розуміє значимості економічної сфери. Проблема міститься в її олігархічній моделі, що “вивела” Україну на останнє місце в Європі за рівнем життя населення, а наукоємність українських товарів у світовій торгівлі складає менше 0,1%. Слід зазначити, що Україна володіє 5% мінеральних ресурсів світу. Отже, убого-олігархічна держава є нездатною служити суспільному благу, допоки українці не виберуть справжню політичну самостійність, культурний і духовний суверенітет, допоки народ не зупинить какофонію пустих обіцянок, не здобуде гідної для українця свободи. Метою олігархізованої влади в Україні, як би її не декорували, — зробити так, щоб “бідний любив завжди більше хліб, ніж свободу” (Руссо), врешті-решт залишившись без першого і другого. Тому попри всі економічні і соціальні негаразди не варто торгувати й обмінювати людську гідність на “примашену капусту”. Українська ідея не ствердиться, коли нам утирають міщанські ідеали, за якими проглядається, як саркастично говорив у свій час Антоненко-Давидович, “туга за шклянкою чаю з малиною”, хто б йому ту шклянку не подав.

Маємо застерегти політиків, самонадіяних, упевнених у своїй самоталановитості, галасливо декларуючих про європейський вибір, що в Європі так неохайно не ставляться до національних вартостей, культури, державної мови. Сучасна Європа не знає аналогів, коли б в якійсь країні (окрім Білорусії) так зневажали фундаментальні цінності буття нації, передовсім державну мову. Пономарів вірно зазначав, що допоки у Верховній Раді сидітиме антиукраїнський так званий опозиційний блок, триватиме стан малоросійства, якому близьким буде рефрен *ранньорадянського* Тичини із “Псалому залізу” — “*На чорта нам здалася власть? / Нам дайте хліба їсти*”, про що у “Сансарі” писав Д. Донцов. (Донцов Д. *Сансара. Вибр. твори*. у 10 Т. Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2012. — С. 239)

Закінчення в наступному номері.

Закінчення. Поч. у ч. 4 за 2021 р.

Оцінюючи подібну ситуацію щодо виховання нації, політику влади у взаєминах із суспільством, Олександр Данилович згадував Євгена Маланюка, який стверджував, що “це не політика і навіть не тактика, лише завжди апріорна й загальна капітуляція ще перед боєм”. Отже, маємо долати економічну, духовну і моральну руйну, формувати в суспільстві таку всезагальну атмосферу, щоби унеможливити хотіння “віддатись національній лінії” і приторговувати значущими для нації цінностями рідної мови, історичної пам’яті, культури, традиції і віри. Тому віддаю данину шани цьому талановитому й одержимому українською ідеєю визначному Просвітнику сучасності. Для молоді і для людей поважних він був достойним взірцем поведінкових норм громадянина, оскільки безперестанку творив, навчав, виховував інших власним прикладом, не був споживачем і не страждав “хлібодщиною”, не використовував у громадській та професійній діяльності право й шанси звинуватися “бубликом коло печі”. Здавалося, що лише сама його присутність у просвітницькому чи академічному товаристві зобов’язувала серце не заплявити смальцем, не бути збайдужілим, не ошукати себе і людей чужим словом, зрадливою думкою, спокуситися іншовірою. Коли нині в різних форматах озвучуються твердження про втрату ціннісних орієнтирів, проявляється скепсис щодо перспектив націєдержавотворення, нарікання на соціальну і національну несправедливість, мені пригадується непогамований, упертий оптимізм Олександра Даниловича, його надзвичайно енергетична віра в правдиву силу української справи. Його постава виходила далеко за межі традиційної уяви про сучасну інтелігенцію, навіть серед її невеличкої пасіонарної частки. Найбільше захоплення викликав гарт духу і віри, гармонія в його слові і чині, для якого “порятуюнок і слава народу — найвищий закон” (*salus et decus populi suprema lex esto* — лат.). Патріотизм Пономаріва у ставленні до України, українства, рідного слова, національної культури, прадідівської віри, історичного минулого, з опертям на особисту людську гідність, мав свою довершеність, носив майже релігійний характер. Не грішимо, навколо нас є чимало тих воїнів і невгасимих будителів нашого духу, які не дадуть збитися манівцями. У цій сфері національного буття нації для нього не було вторинних тем і проблем. Навпаки, будь-яке питання щодо української мови в його осмисленні і світосприйнятті набувало особливої ваги і значущості, оскільки свято оберігав для народу заповіті О.Тихого — “для кожного українця мова має стати святиною, найдорожчим скарбом”. Пригадуються його ще зовсім недавні гострі полемічні виступи в будинку Національної спілки письменників України на Головній Раді Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Тараса Шевченка (10 грудня 2019 р.) стосовно недопущення подальшого ігнорування положень нині діючого Закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної”, зокрема державними службовцями, викладачами вишів, педагогами, працівниками культурних та інформа-

Просвітник, спраглий до Волі

ційних установ; важливості державної програми “Українська книга” для національно-патріотичного і громадянського виховання, інтелектуального розвитку молоді; негативної тенденції погіршення знань учнів з української мови та літератури за результатами ЗНО останніх років; необхідності якісних змін в освітній політиці щодо удосконалення вивчення державної української мови, історії України в навчальних закладах, де навчаються діти національних меншин; прийняття Державної комплексної програми розвитку української мови тощо.

Він адекватно реагував на світ, відмовившись упродовж своєї життєвої дороги від “сидіння на призбі”. Кажуть, що немає незмінних, але переосмислюєш цю усталеність погляду, коли торкаєшся особистості Олександра Даниловича, його сенсів і смислових орієнтирів, етичного і професійного чину. Він був серед тих небагатьох, що прагнули, будучи задіяні в Українській національній комісії з питань правопису, відновити історичну справедливість, повернути народу національні основи, віковічні традиції орфографії й оригінальність української мови, засади українського терміноутворення. Боротьба, що відбувалася і відбувається нині за впровадження сучасного українського правопису, не є формальними лінгвістичними дискусіями, як нам хочуть представити деякі ідеологи з недружного елемента і чужинського пошви. Вона завжди знаходилася в площині політичній, ідеологічній. Зросійщення української мови, а відтак її повне зникнення — стратегічне завдання, яке незалежно від змін державних режимів безперервно виконувалося царатом, більшовиками, сталіністами і путінцями. Короткий історичний екскурс показує істинне імперське ставлення до України, окреслене в секретному звіті (17 пунктів) полтавського губернатора Багговута від 4 лютого 1914 року міністру внутрішніх справ Росії. Пропонується: “разъяснение, что “украина” означает “окраину”, что никогда никакого “украинского” народа не было”; о роли современного малорусского языка, как простонародного и неимеющего литературы и будущности; привлечение на должности учителей только одних великоруссов, таковыми должны быть и директоры; всякого учителя проявляющего склонности к украинскому движению немедленно устранять; оказывать самое крутое давление на священников, которые заражены украинфильскими стремлениями; ставить во главе семинарий ректоров исключительно великорусов. Учаший персонал должен

быть только изъ великоруссов; поставить правильно обучение истории России, поясняя смыслъ слова “украина”, то есть “окраина”. (*Объ украинскомъ движеніи и мерахъ борьбы съ нимъ. Секретный доклад Полтавского губернатора Багговута министру внутренних делъ. Февраля 4 дня 1914 г. / Полтава. — 1917. — Электр. тип. М. Г. Амчиславского. — (Центральна наукова бібліотека ХНУ імені В. М. Каразіна. Інв. №113355).*

Короткочасове відродження української мови, культури у 20-их роках минулого століття більшовицькою владою (Каганович, Косяков, Постишев та інші з ними) трактувалось у контексті посилення боротьби проти буржуазного націоналізму. Українізація стала підґрунтям, на якому сталінізм організував війну проти “націоналізму” та “націонал-ухильництва”, “українських буржуазних націоналістів”. Було “виявлено” велику кількість українізаторів як соціальну базу для організації масового терору. Стероризувавши українство Голодомором, репресіями проти інтелігенції, знищивши гуманітарні й мовознавчі академічні інституції, політика зросійщення української мови, імперська практика денационалізації й асиміляції стала основою державної політики тоталітарного комуністичного режиму. Судилище в Харкові 1930 року української інтелігенції (474 особи, з яких 15 розстріляно, 192 заслано в концтабори), ліквідація скрипниківського “націоналістичного” правопису (1926) і затвердження в 1933-му правопису, наближеного до російської мови, засвідчувало про згортання українізації відповідно до сталінської директиви Кагановичу від 26 квітня 1926 року.

Українство в різних іпостасях, за різних обставин продовжувало оберігати рідну мову, усвідомлюючи реальну лінгвоцидну загрозу національного існування. М. Скрипник, О. Шумський, М. Хвилювий у надскладних умовах виступали проти уніфікації української мови за російськими імперськими лекалами. Пізніше уродженці Донбасу, визначні дисидентів-шістдесятники — Василь Стус, Микола Руденко, Іван Дзюба, Олекса Тихий (майже земляки Олександра Пономаріва), продовжували боротьбу за розвій українського Слова в умовах бездержавного існування України. Обмірковування цих далеко не рядових питань життєстійкості нації, синтезуючи їх із позицією у слові і чині нашого відомого сучасного мовознавця і педагога, громадського діяча, професора Пономаріва, спричиняє пошук відповідей на причинність його неспотупливості, безкомпроміс-

ності, світоглядної одержимості в питанні оберігання рідної мови. І річ не в тому, що він характеризувався всеосязністю в своїй діяльній натурі: підготував в університеті цілу когорту педагогів, журналістів, культурних діячів; написав цілу низку монографічних праць і є автором підручників та навчальних посібників “Стилістика сучасної української мови”, “Культура слова: Мовно-стилістичні поради”, “Українське слово для всіх і для кожного”, здійснено чотири видання підручника “Сучасна українська мова”; брав участь у написанні “Етимологічного словника української мови” в 7 томах, “Словника античної міфології”, “Словника античної мітології”, “Українсько-новогрецького словника”, “Новогрецько-українського словника”. На Українському радіо, телебаченні, у друкованих та електронних виданнях лунали виступи, які мовнокультурно і патріотично виховували багато поколінь українців, очищали українську мову від розставлених русифікаторами пасток, дотримуючись норм сучасної літературної мови. З 2015 р. брав активну участь у роботі Української національної комісії з питань правопису, формуючи і пропагуючи нову редакцію “Українського правопису”, був головним редактором “Записок Наукового історико-філологічного товариства Андрія Білецького”, редактором газети “Київський університет”, членом редколегії газети “Слово Просвіти” і журналу “Дивослово”, членом Національної спілки письменників України та Національної спілки журналістів України, заступником голови Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка, був щедрим на ниві художнього перекладу з новогрецької мови та слов’янських мов. Але в цій різноплановості є стрижневе організуюче джерело — **україноцентричність** ідеалів, цілеустремленість, мислиневої і почуттєвої праці. Справді, коли людина живе “на-тягнутою струною”, вона народжує музику, яка олоднює душу, напуває спраглою, наділяє силою обезсиленого, надихає вірою збайдужілого, обдаровує волею гідного. Але такі мелодійні струни душі мають шанс бути часто обіграваними, бо лише обвислі живуть довго, вегетують, проте і не хвилюють. Життя як постійний плебісцит (за Ренаном) безупинно потребує вибору. Як жити? Народжувати мелодію, спалахувати душею на межі обіграваності, чи існувати довго, без тремтіння, беззміненою особистістю, будучи усамітнено щасливим у нещасті... Ця майже гамлетівська дилема торкається всіх — прямо й опосередковано, проте не всі здатні робити цей вибір. Вона є однією з найбільш значимих психолого-педагогічних і соціальних проблем у справі виховання молоді, нації в цілому. На цьому тлі якісні характеристики постаті Олександра Пономаріва, як натури творчої і громадянської відваги, є суспільно затребуваними, оскільки це той випадок, коли сповна артикулюється великий педагогічний принцип — “роби, як Я”. Бо нинішні і майбутні покоління молодих громадян здатні виховуватися тільки особистим прикладом “виховника”, ким би він не був.

Педагогом, просвітником, воїном, владомощем, батьком, побратимом чи навчителем. Усе інше — політ метеликів на фальшиве світло.

Такого етичного потенціалу, яким володів Пономарів, нам завжди бракуватиме. Особливо відчутним дефіцит цього людського капіталу є сьогодні, коли над Україною формується озонова діра, з якої виглядає українофобія, агресія, колаборація, національна інфантильність, зрадництво, бездіяльна діяльність. Ми майже конвульсивно шукаємо нині наступників, подібних до цього світлого імені. Зрозуміло, що їх треба зрощувати. Проте, даруйте за ідеалізацію, талановиті часто не залишають наступників, але нам слід відчувати биття його серця, помисли, сенси діянь, бо у ХХІ столітті війна за українську ідентичність триватиме, отож треба бути готовими до нових викликів, загроз і випробовувань. Мусимо надійно захищати своє національне “Я” і від російської агресії, і від кремлівських “п’ятиколонників”, і від сповідальників фальші “какаразниці”, і від усіх тих, хто нав’язує Україні чужинську модель пошанування національних героїв, яким богам молитися, якою мовою послугуватися і виховувати українців. Бо якщо не робитимемо цього, ляжемо на дно, де лежать лише мертві, якщо не створимо власною волею національного універсуму, то перетворимося на “солодку” Малоросію без роду і честі. “У своїй хаті” маємо жити за Шевченком, який протиставив злу і примарам нашу рівновартність та невгасимість до волі “і нині, і присно, і во віки віків”.

Бо коли вбивають у своїй державі, на рідній землі молоду людину за українську мову, як це сталося рік тому в Бахмуті з громадським активістом і волонтером Артемом Мірошніченком; коли вчителька змушувалася з дитини за її право розмовляти українською в Одесі; коли глумляться безкарно над могилами воїнів-захисників України; коли кубло “з’їдачів українського м’яса” й “українські” москвофіли у Верховній Раді України (і не тільки) галасують за нищення державної мови; коли іноземці, порушуючи суверенність України, дуже не по-європейському вільно видають паспорти українським громадянам; коли захисники України від російської агресії, воїни полку “Азов” шельмуються на замовлення за надуманий “екстремізм”; коли закордонні дипломати “недипломатично” озвучують образливі оцінки (на догоду московським колонізаторам) в адресу провідника національно-визвольних змагань Степана Бандери, то чи варто ці виклики підмінювати суспільним “спокоєм нірвани”, що завжди підживлюватиме ненажерливість і україноненависть вічних недругів і ворогів? Що вбереже і зміцнить Україну? Тільки Народ, спраглий волі, і той “людський матеріал, з якого ліплять кулі”. Безцінним є те, що українці не втратили ідеали життєствердності — “**Кайдани порвіте**”, “**Дупайте сю скалу**”!! Такий життєвий вир замість спокою супроводжував Олександра Пономаріва, визначного сучасного Просвітника, оборонця Українськості, Педагога-Навчителя, чесного і відданого Національній Ідеї.

Георгій ФІЛПЧУК